

Zámbó Géza

**A gyermekvédelmi gyámság
(Történeti gyökerek, jelenkori problémák
és lehetséges jövőképek)**

Doktori értekezés tézisei
(Thesen der PhD-Dissertation)

Szeged

2004.

I. A kutatási téma előzményeinek rövid összefoglalása

Az értekezés célja egyrészt a gyámsági jog átfogó történeti elemzése, másrészt a nevelésbe vett gyermekek gyámságára vonatkozó (a továbbiakban: gyermekvédelmi gyámság) hatályos szabályainak bírálata.

Előzmény, aktualitás

Előzménynek tekintjük egyrészt az 1997. évi XXXI. törvénnyel (a továbbiakban: Gyvt.) bevezetett gyermekvédelmi reformintézkedéseket, azoknak a gyámság jogintézményére vonatkozó hatásait. A jogalkotó a gyermekvédelmet teljesen új alapokra építette, felértékelődött a gyermek családjában történő gondozása, nevelése. A gyermekvédelmi reformintézkedéseket bizonyos vonatkozásban követte a gyámságra vonatkozó szabályok felülvizsgálata, és új szabályok megalkotása. Ez elengedhetetlen volt, mivel az intézeti gyámságot a jogalkotó megszüntette, és a nevelésbe vett gyermekek vonatkozásában új gyámsági formákat vezetett be.

Előzménynek tekintjük tehát a gyermekvédelmi reformot, aktualitásnak pedig azt a körülményt, hogy a jogalkotó még nem végezte el a teljesség igényével a gyámságra vonatkozó szabályok átfogó felülvizsgálatát. Erre teszünk kísérletet.

Előzménynek tekintjük a továbbiakban — és számunkra ösztönzőleg hatott —, hogy nem készült olyan összefoglaló mű, amely bemutatja a gyámsági jog hazai fejlődését, és felöleli a történeti kategóriává vált intézeti gyámságot is.

Vizsgálatunknak egyik kiemelt célja volt egy átfogó jellegű, a gyámságra vonatkozó jogtörténeti elemzés készítése. A jogtörténeti kutatásainkra épülő részek a dolgozat több mint egyharmadát teszik ki.

Ennek a kiindulópontját számunkra a római jogi gyámság szabályainak bemutatása jelenthette. Ez már csak azért is nélkülözhetetlen, mert az ott kiépített és működtetett gyámsági formák olyan jelentőséggel bírnak — a végrendeleti, a törvényes és a

rendelt gyámság –, hogy a fejlett európai országok polgári, vagy családjogi törvényeiben szinte változtatás nélkül ma is jelen vannak.

Ezt követően kifejtjük a római jog későbbi időszakokra és jogrendszerekre vonatkozó különféle hatásait, a jogintézmény hazai fejlődését. Kiemelten foglalkozunk a hazai szabályozás egyes „szakaszaival” és végül a szocializmusban működtetett intézeti gyámsággal. Ezzel összefüggésben kifejezzük bírálatunkat, és elemezzük a jogintézmény megszüntetéséhez vezető okokat.

Alapvető célunk volt a magángyámságra vonatkozó szabályok mellett a gyámság közjogi szabályainak vizsgálata és, a gyermekvédelmi gyámság különféle formáinak magyarázata. Sokoldalúan foglalkozunk a nevelőszülői, gyermekotthon-vezetői gyámi tevékenységgel, a hivatásos gyámsággal, annak a reform előtti és a hatályos jog szerinti működésével. Mindhárom vonatkozásában azok jogalkalmazói nézőpontú bírálatára is kísérletet teszünk.

A munka végső célja a gyámságra vonatkozó szabályok egyfajta összegzése, a jogi szabályozás jövőjére vonatkozó javaslatok megfogalmazása.

II.

Az értekezés elkészítésében alkalmazott módszerek

A gyámság interdiszciplináris jogintézmény, ezért át kellett tekintenünk a magánjogi- családjogi tárgyköröket. A gyermekvédelmi gyámság kutatása nélkülözhetetlenné teszi a magángyámság vagy más szóval individuális gyámság vizsgálatát.

Dolgozatunk összehasonlító jogi dolgozatnak tekinthető. A kutatás a gyámságra vonatkozó jogi szabályozás, és a szakirodalom korszakonként történő vizsgálatára, bemutatására, a szabályok és a szerzői álláspontok összevetésére és bírálatára irányul.

A vizsgálat elsődlegesen a magyar nyelven fellelhető szakirodalomra épül. A különféle időszakokban a gyámsági jog kutatása változó képet mutatott. A korai feudális fejlődéssel Degré Alajos mellett Sipőcz László és Jelenits István

foglalkozott. A Gyámsági törvény (a továbbiakban: Gyt.) hatályba lépését követően viszont felélénkült a kutatási kedv, ezért jelentős szakirodalom állt rendelkezésünkre. A teljesség igénye nélkül jelezzük, hogy elsősorban Knorr Alajos, Németh Péter és Hattyuffy Dezső meghatározó munkáira építettünk. A szerzők részletes magyarázatot fűztek a törvény rendelkezéseire. A kommentárként is felfogható munkákban közreadott szerzői álláspontokat ütköztettük. A dolgozatban – erre az időszakra vonatkozóan – eredeti dokumentumokat és jogeseteket is bemutatunk a Csongrád Megyei Levéltárban lévő Csanád megyei iratok alapján.

A nemzetközi vonatkozású részek elkészítéséhez a számunkra német nyelven hozzáférhető hatályos törvényeket, rendeleteket használtuk. Itt nem egyszerűen a rendelkezések magyar nyelvre történő lefordítása és közreadása volt a cél, hanem egy egységes szempontrendszer alapján való csoportosításuk, a sajátosságok kiemelése és összevetése a magyar szabályokkal.

A hatályos jogi szabályozás vizsgálatánál, a fogalmak magyarázatánál, csakúgy, mint a gyámi tanácsadás és a gyámi tanácsadó bírálatánál a logikai, nyelvtani, továbbá a rendszertani értelmezés szabályait érvényesítettük.

A hatályos jogi szabályozás vonatkozásában jogalkalmazói nézőpontú ismereteinket gyarapítottuk. Látogatásokat tettünk megyei, megyei jogú városi, városi és fővárosi kerületi gyámhivataloknál. A gyámsággal összefüggő vizsgálati jegyzőkönyveket, beszámolókat, értékeléseket, valamint konkrét ügyek iratait tanulmányoztuk. Áttekintettük az állampolgári jogok országgyűlési biztosának a gyámsághoz kapcsolódó ajánlásait. A gyámhivataloknál kapott információinkat a szakszolgálatoknál szerzett tapasztalataink egészítették ki. Konzultáltunk nevelőszülői, gyámi tanácsadókkal, gyermekotthon-vezetőkkel és hivatásos gyámokkal is.

III.

A dolgozat szerkezete és főbb megállapításai

A több mint 250 oldalas dolgozat öt fejezetre és ezen belül részekre tagolódik.

Az első fejezetben a gyámság történetét mutatjuk be, ez képezi dolgozatunk mintegy egyharmadát. Ezen belül tárgyaljuk a gyámságot a római korban, majd annak továbbélését, hatásait a germánoknál és a frankoknál. Ebben a vonatkozásban támaszkodhattunk egyetemünk korábbi (Both Ödön, Pólay Elemér), és jelenlegi (Homoki Nagy Mária, Jakab Éva, Molnár Imre, továbbá Ruszoly József) tanárainak tudományos munkásságára.

Még az első fejezetben szólunk az egyház számottevő szerepéről, a gyámság intézményeinek kezdeti formáiról Magyarországon. Az istváni reformokat pártoló egyház számára az árvák védelme nem volt újszerű feladatot, Európa-szerte ismertek voltak ennek hagyományai.

A XIII. században a gyám szinte korlátlanul rendelkezhetett a gyámolt vagyonával. A visszaélések megakadályozására egyre elterjedtebbé vált az árvát megillető revokációs jog alkalmazása.

Ebben a részben kiemelten foglalkozunk Werbőczy István Hármaskönyvéből a gyámságot tárgyaló 22 titulussal. Nyilvánvaló a római jogi hatás, Werbőczy is fenntartja a gyámság fajtáinak római jogból ismert hármas felosztását. Különbség azonban, hogy egyes kutatók szerint a hatósági vagy bírói döntéssel kinevezett gyám elsőbbséget élvezett a végrendeleti vagy törvényes gyámmal szemben. A gyám felelősségét megalapozó vagyonleltár felvételének kötelezettsége Werbőczynél már fennáll, egyes források szerint ezt már a korábbi magyar jog is ismerte, viszont alkalmazására egyáltalán nem került sor.

Az 1526-ot követő időszakra vonatkozóan bemutatjuk a nemes árvák gyámságát, a jobbágyárvák sorsát, és a városi árvák helyzetét.

A XVI-XVII. században a gyámságot adományozták, egy adomány kapcsán pedig nyilván nem a terhes kötelezettségek voltak túlsúlyban. Aki viszont a gyámi teendőket felhatalmazás nélkül látta el, azt illegálisan tette. Ezt Szlemenics bitangolt gyámságnak, Czövek „béfurtt tutorságnak” nevezte. Az illegális gyámnak minden hibáért felelnie kellett, őt terhelte annak bizonyítása, hogy bizonyos vagyontárgyakat a szülők már életükben elidegenítettek.

Az árvák helyzete a városokban kedvezőbb volt. A gyámüggyel kapcsolatos hivatali teendők ellátását a legkülönbébb módon oldották meg. Voltak olyan városok, ahol

árvaatyákból álló testületi szervet hoztak létre, közgyámot választottak, vagy a város bírójának feladatává tették a teendők ellátását. A polgárárva gyámságát az anya, mint természetes és törvényes gyám látta el. Végrendeleti és törvényes gyám hiányában a városi tanács rendelt ki gyámot, aki a város jogkönyvébe bejegyzett leltár alapján vette át a gyámságot és kezelte a gyámolt vagyont.

A jobbágyárvaikkal foglalkozó törvényi szabályzással csak viszonylag később, Mária Terézia Urbáriumában találkozhatunk. Ennek értelmében a jobbágyárvaik részére a földesúr rendelt gyámot. A jobbágyárvaik érdekeinek hatékonyabb védelme az 1832-36-os országgyűlésen merült fel, az úrbéri viszonyokat az 1836. évi IX. törvény rendezte.

Az 1848-as forradalmi törvényhozás két alapvető fontosságú rendelkezésére utalunk, amelyek közvetve érintették a gyámügyeket: eltörölte az ösiséget, és az 1848. évi IX. tc. megszüntette az úriszéki bíraskodást, és ezzel a földesúr gyámhatósági jogkörét. A jobbágyárvaik vonatkozásában a számadások vizsgálatát ideiglenesen a megyei számvevőszék hatáskörébe utalták.

A 9118/1851. IM sz. rendelet szerint minden rendezett tanácsú városban árvabizottmányt kellett felállítani. Ezt a jogkört 1854-től a főszolgabírói hivatalok vették át. A helyzet bonyolultságát azzal a ténnyel érzékeltetjük, hogy az 1852. december 22-én kiadott IM rendelet 1853. május 1-től az Osztrák Polgári Törvénykönyvet léptette hatályba Magyarországon. A szervezeti struktúra folyamatos átalakítása tovább folytatódott. Az 1858-ban kibocsátott császári rendelet a járásbírók mellett felállította a járási árvabizottmányokat. Az Októberi Diploma Döntő a gyámjog terén is változást hozott, mivel hatályon kívül helyezett minden addig bevezetett osztrák jogszabályt. Az 1861-ben összehívott Országbírói Értekezlet elfogadta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, amelyek alapján az 1848 előtti magyar törvényeket állították vissza a gyámjog vonatkozásában is. Teljes bizonytalanság uralkodott a gyámhatósági szervezetrendszerrel illetően, ezért javasolták az árvaszékek törvényhatóságok általi megszervezését.

Az 1870. évi XLII. tc. a gyámhatóságot a törvényhatóságok kezébe helyezte. A törvényhatóságok a gyámhatóságot állandó árvaszékek által gyakorolták, melynek

tagjai az elnök, legalább két ülnök, a tisztiügyész, a számvevő és a szavazati joggal nem rendelkező közgyám voltak.

A kiegészítést követően a gazdasági-társadalmi változások, az életviszonyok megváltozása, valamint a jogi szabályozás területén fennálló kaotikus állapot vezetett a gyámsági törvény előkészítéséhez és megalkotásához. A dolgozatban részletesen elemezzük a törvényjavaslat beterjesztéséhez kapcsolódó képviselőházi vitát, amelynek központi kérdése volt a hatáskör elhelyezésének problematikája. Tisza Kálmán miniszterelnök politikai törekvéseinek leginkább a hatáskörök gyámhatóságokhoz, azaz közigazgatási szervekhez történő telepítése felelt meg, hiszen egész politikája a vármegyék megerősítésére irányult. Mások ugyanakkor ellenezték, hogy a magánjogi viták rendezése közigazgatási hatóság kezébe kerüljön, elvonva ezzel az ügyet az addig eljáró független bíróság hatásköréből.

Az általunk meghatározónak és a maga korában előremutatónak számító 1877. évi XX. tc. részletesen szabályozta a gyámság fajtáit, a szabályok magyarázatánál a teljességre törekedtünk. A klasszikus triász mellett bevezetésre került a kirendelt gyám, a községi gyám és az ideiglenes gyám jogintézménye is.

Erintjük a Hágában 1902. évben elfogadott a kiskorúak gyámságáról rendelkező egyezményt, amelyet hazánkban az 1911. évi XXIII. tc. hirdetett ki.

Az 1923. évi XXXV. tc. 13.§-ában rögzített felhatalmazás alapján kiadott 7740/1923. ME sz. rendelet megszüntette az árvaszék testületi jellegét. A rendelettel összefüggő módosító szabályok a dolgozatban részletesen kifejtésre kerülnek.

A gyermekvédelmi gyámság-intézeti gyámság bevezetéséhez a „jogsabályi” feltételeket Magyarország Magánjogi Törvényjavaslata teremtette meg, amelyet az igazságügyminiszter 1928. március 1. napján terjesztett az országgyűlés elé. A törvényjavaslatot ugyan nem fogadták el, de a gyakorlatban alkalmazták.

A dolgozat *második fejezete* tartalmazza a Csjt. eredeti szabályozását és a gyámsággal összefüggő valamennyi módosító rendelkezést. A Csjt. szabályait összevetjük más országok hatályos törvényi szintű rendelkezéseivel, olykor visszautalunk a Gyt. korábbi szabályaira.

A hazai szabályozás alapján a gyámrendelés hivatalból vagy kérelemre a gyámhivatalok feladatát képezi. Európában ez többnyire valamilyen bíróság hatáskörébe tartozik. Ezt igazolandó bemutatjuk Ausztriában, Finnországban, Lengyelországban, Németországban, Olaszországban, Portugáliában, Svédországban és Törökországban a gyámrendelésre, a gyámok ellenőrzésére vonatkozó hatásköri szabályokat. Arra is utalunk, hogy Bulgáriában, Oroszországban, Romániában ez a hatáskör közigazgatási szervekhez van telepítve.

A Csjt. szabályozza a rokonok jogait és kötelezettségeit a gyámsággal kapcsolatban, viszont a – a Gyt.-vel ellentétben – a családtanács intézményét nem ismeri.

A Csjt.-ben a gyámság intézménye, a korábbi szabályozásától eltérően, kellően el van határolva a gondnokságtól. Ugyanez nem mondható el számos európai ország szabályozásáról, hiszen gyakran a nagykorú állampolgárok részére is – akár elmebeli állapotuk, vagy tékozló életvitelük miatt – gyámot rendelnek ki.

A hazai szabályozás szerint a kiskorú szülői felügyelet hiányában nem kerül ipso iure gyámság alá, a gyámhivatal kötelessége, hogy részére gyámról gondoskodjon. A gyám kirendelése államigazgatási aktusként, hatósági határozattal történik. Kivételt képezett az intézeti gyámság.

A dolgozatban kifejtjük a Csjt. által szabályozott gyámsági formákat, a gyám feladatait. Szólunk a gyámnevezésről, a gyámság keletkezéséről, megszűnéséről és megszüntetéséről, annak érvénytelenségi okairól. Kifejtjük és magyarázzuk a gyámsági jogviszony megszűnését Európa különféle országaiban, főként az eltérésekre, sajátosságokra utalva.

A harmadik fejezetben tárgyaljuk a hagyományos és a gyermekvédelmi gyámság jogági hovatartozásának megítélését a szakirodalom szerint. A Csjt. és a Gyermekvédelmi törvény gyámságra vonatkozó szabályainak elhatárolása több oldalról is megközelíthető. Téves álláspont, hogy míg az előbbi az ún. „rendes”, az utóbbi pedig a veszélyeztetett gyermekekkel foglalkozik. Ez a megközelítés nem helyénvaló, az ilyenfajta különbségtétel a családjogi szabályok egységét is sértené. Az elhatárolás alapja sommásan az lehet, hogy a családi jog által szabályozott

„hagyományos” gyámság a magánjog körébe tartozik, míg a gyermekvédelmi törvényben szereplő gyámság intézménye közjogi szabályok által vezérelt.

Az állami gyermekvédelem gyökerei sokkal inkább a szegénygondozásban, mint a magánjog családjogi részében lelhetők fel.

Dolgozatunkban foglalkozunk a „hagyományos” és intézeti gyám elhatárolásának problematikájával. Az intézeti gyámságot az egyes személyi és családi jogi rendezések tárgyában született 10.470/1945.(MK 198.) ME számú rendelet vezette be. Az állami gyermekmenhely kötelékébe tartozó kiskorú felett a gyámságot a tényleges gondozásba vétel napjától kezdődő hatállyal a gondozást teljesítő állami gyermekmenhely igazgató-főorvosa vagy ennek igazgatási ügyekben eljáró helyettese gyakorolta, ugyanazok a jogok illették meg, és ugyanazok a kötelezettségek terhelték, mint a gyámhatóság által rendelt hagyományos gyámot. A gyámságot az erre hivatott szerv hatósági kirendelő határozat nélkül a törvény alapján vette át és látta el mindaddig, amíg a gyámhatóság másként nem intézkedett. Ez a szabályozás a korábbi gyámrendeléshez képest teljesen új elemet jelentett. Intézeti gyámság esetén a gyermek szülője a szülői hatalmat (később: szülői felügyeletet), gyámja a gyámi tisztet nem gyakorolhatta.

Ezt követően a teljességre törekedve időrendben tárgyaljuk az intézeti gyámság jogintézményét érintő törvényi és rendeleti módosító rendelkezéseket. Érintjük a kiskorúak állami gondozásba vételére és ideiglenes elhelyezésére vonatkozó, gyámsághoz vezető szabályokat. Részletesen tárgyaljuk az intézeti gyám gondozáshoz, neveléshez, törvényes képviselőhez és vagyonkezeléshez kapcsolódó feladatait.

Az állami gondoskodásban élő gyermekek nevelése elsődlegesen bentlakásos gyermekvédelmi intézményekben, másodsorban nevelőszülőknél történt. Az intézeti gyám hivatalánál, beosztásánál fogva volt gyámja az állami gondozott kiskorúaknak. Az intézeti gyám sajátos összeférhetlenséghez vezetett, ha az állami gondozás alatt álló kiskorú gyámoltja bűncselekményt követett el, és ugyancsak állami gondozott kiskorú másikat gyámoltja volt a sértett. Ebben az esetben egyszerre volt „a feljelentő” és „védő” az intézeti gyám.

Az intézeti gyámság több mint fél évszázadon át működött. Az intézeti gyámsághoz kapcsolódó problémák kezelésére csak a gyermekvédelmi reform intézkedések bevezetésével egyidejűleg kerülhetett sor. A gyermekvédelmi reform előkészítése egy folyamatként fogható fel. A Gyermekvédelmi törvény (a továbbiakban: Gyvt.) hatályon kívül helyezte a Csjt.-nek a „kiskorúakról való állami gondoskodásra”, valamint az intézeti gyámságra vonatkozó rendelkezéseit, és megteremtette a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer egymásra épülő, külön törvényben szabályozott rendszerét. Emellett lényegében érintetlen maradt a Gyvt.-vel összhangba hozott Csjt. a hagyományos gyámságra és a gyámság formáira vonatkozó általános szabályozása.

A *negyedik fejezetben* tárgyaljuk a veszélyeztetettség fogalmát és bemutatjuk a gyámsághoz vezető új szakellátási formákat. Szólunk a kiskorúak ideiglenes elhelyezéséről, átmeneti és tartós nevelésbe vételéről, és kifejtjük ezen jogintézményekkel összefüggő bírálatunkat.

Ebben a fejezetben szólunk továbbá a gyermekotthonok formáiról és az ott elhelyezett kiskorúak gyámságáról. Az intézeti gyámhoz képest lényegesen kedvezőbb feltételeket teremtett a jogalkotó a gyermekotthon vezető számára azzal, hogy az ellátandó gyámsági esetszámokat jelentősen – maximum 40 fő – csökkentette. A gyermekotthon vezetője és gyámoltja között közvetlenebb, érdemibb kapcsolat mutatható ki. Ugyanakkor az is látható, hogy a gyermekotthon-vezető gyám a gondozáshoz, a neveléshez, a törvényes képviselőhöz kapcsolódó feladatait továbbra is részben munkatársai útján, azok operatív közreműködésével látja el. A gyermekotthon-vezető gyám elősegíti a szülő-gyermek kapcsolattartását.

A dolgozat ugyanezen fejezetében szólunk a nevelőszülői gyámságról, és kifejtjük ezzel összefüggő bírálatunkat. A nevelőszülő befogadja és saját háztartásában gondozza, neveli a nála elhelyezett gyermeket, ellátja törvényes képviselőt és saját kezdeményezésére a gyámi teendőket. A nevelőszülőnek kiemelt feladata, hogy elősegítse a gyermek családjába történő mielőbbi visszakerülését. A nevelőszülői jogviszony fennállása alatt a nevelőszülő együttműködik a működtetővel, a gyámi

tanácsadóval, az ellátási és gyámi tevékenységet ellenőrző Gyámhivatallal és – ha a gyámságot nem ő látja el – a hivatásos gyámmal. A nevelőszülői gondoskodás és gyámság megszűnik, ha annak oka már nem áll fenn, a családba a gyermek visszakerül, feléled a szülői felügyeleti jog.

A nevelőszülői gyámság előnyösebb a kiskorú számára, mint a gyermekotthoni elhelyezés és az ehhez kapcsolódó gyámság. A nevelőszülői ellátás általában biztosítja a családi nevelés feltételeit. Közvetlen kapcsolatot tud a gyám a gyámolttal kiépíteni, és az állandóság követelményének is jobban megfelel a nevelőszülői gyámság.

A nevelőszülőnek elő kell segítenie a gyermek vérszerinti családjába történő visszakerülését. Előfordul – különösen „az egyszemélyes” nevelőszülői gyámok esetében –, hogy nem favorizálják a kiskorú vér szerinti családjába történő visszatérését. Ezekben az esetekben nagyon erős szülő-gyermek kapcsolat alakul ki a gyám és gyámoltja között. A nevelőszülő gyám ellenérdekvé válik, törekvése inkább a vérszerinti szülő-gyermek kapcsolatának további lazulására irányul. Ilyenkor burkolt örökbefogadásról van szó.

A nevelőszülő nem kötelezhető a gyámság ellátására, a gyámoltja vagyonkezelésétől is mentesülhet. Ezekben az esetekben hivatásos gyám jár el.

A testvéreket azonos nevelőszülőnél kell elhelyezni, a problémát az jelenti, ha a testvérek közül valamelyik speciális ellátásra szorul. Növelni szükséges a speciális hivatásos nevelői létszámokat, szakembereket kell kiképezni, mivel a drogfogyasztás problémája már a fiatalabb korosztályt is elérte.

Ebben a fejezetben mutatjuk be a hivatásos gyámságot, bevezetésének körülményeit és a jogintézmény működését. A hivatásos gyám kirendelésére kezdetben alkalmas személyek hiányában kerülhetett sor. A hivatásos gyám több kiskorú gyámságát látta el. Nem lehetett hivatásos gyám a gyámhatóság vezetője vagy előadója. Az értekezés a hivatásos gyámságra vonatkozó valamennyi jogszabályi módosítást tartalmazza. A hivatásos gyám feladataira általában a Csjt. gyámságra vonatkozó rendelkezései az irányadók, ezt egészítik ki a gyermekvédelmi gyámsághoz kapcsolódó speciális rendelkezések. A hivatásos gyámokat a hatályos szabályozás szerint a

szakszolgálatok működtetik, ugyanakkor a gyámhivatalok felügyelete és irányítása alatt állnak. A hivatásos gyám teljes körűen képviseli a gyermeket, ez alól egy kivétel van: nevelési felügyelet elrendelésekor a gyermekjogi képviselőt illeti meg ez a jog. A hivatásos gyámok a gyermekvédelmi gyámság nélkülözhetetlen résztvevői, számuk a gyermekvédelmi reformot követően jelentősen emelkedett. Nem megoldott helyettesítésük, akadályoztatásuk esetén gyámoltjukkal való kapcsolatuk teljesen szünetel.

IV.

Következtetések, javaslatok de lege ferenda

Az *ötödik rész* tartalmazza következtetéseinket és javaslatainkat. Itt fejtjük ki a gyámi tanácsadókkal kapcsolatos dilemmáinkat is. A gyámi gondozói tanácsadó, szakszolgálatnál foglalkoztatott szakember szakmai segítséget nyújt a gyámnak, ellenőrzi annak munkáját. A gyámi tanácsadó „beépül” a gyám és a gyámhivatal közé, lényegében meghosszabbított karja annak. Szakértelme alapján jelentést készít, de javaslattevő, kezdeményező jogkörrel is rendelkezik.

A dolgozatban kifejtjük, hogy milyen okok vezettek a gyámi tanácsadás bevezetésének quasi ellehetetlenüléséhez. A Gyvt. és a vonatkozó rendeletek szabályozták a gyermekvédelmi szakszolgáltatás feladatait, viszont nem határozták meg a gyámi tanácsadó feladatait. Álláspontunk szerint a szakszolgáltatás gyűjtőfogalom nem egyenlő a gyámi tanácsadással, hovatovább a gyámi tanácsadóval, ezért nem lehet egyenlőségjelet tenni az intézmény, és annak egy belső szervezeti egysége közé. A szakszolgáltatás feladatainak sokszínűsége nyilvánvalóan a szakszolgálat valamennyi területére vonatkozott, melynek csak egy „szelete” volt a gyámi tanácsadás.

A jogalkotó – a 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM számú rendelettel – módosította, a 15/1998. (IV. 30.) NM számú rendeletet (a továbbiakban: NM rendelet), és ezzel a jogintézmény működését nehezítő hiányosságokat lényegében kiküszöbölte, mivel nevesítette a gyámi gondozói tanácsadó feladatait. A módosítást követően –

változatlanul – a gyámi gondozó feladata a szakszolgáltatás és a gyám ellenőrzése. Az ellenőrzés kiterjed a gyermek egyéni gondozási, nevelési tervében foglaltakra, és az elhelyezési terv végrehajtására, megvalósítására. A szakszolgáltatást érezzük elsődlegesnek és az ellenőrzést másodlagosnak, inkább formálisnak. Az ellenőrzés egyébként sem komplex jellegű, hiszen a gyám vagyonezelését kevésbé érinti.

A gyámi tanácsadó a látogatás keretében, ha szükséges – négy szemközti – beszélgetés formájában tájékozódik a gondozott gyermek helyzetéről, fejlődéséről, esetleges problémáiról. A gyermek kérésére közreműködik a gyermek, a gondozó és a gyám között felmerült vitás kérdések tisztázásában. Álláspontunk szerint ez a közreműködés „hivatalból” is történhetne, hiszen „belefér” a gyámi tanácsadás feladataiba. A vitás kérdések tisztázása tehát csak akkor képezi a gyámi gondozók feladatát, ha azt a gyermek kifejezetten kéri. Ellenkező esetben ez a feladat feltehetően a gyámhivatalra hárul – ha tudomást szerez arról – hiszen a vitás kérdéseket rendezni szükséges.

A módosítás alapján a gyámi tanácsadó a gondozó, illetve a gyám *felkérésére* vesz részt a gondozó intézmény szakmai fórumain, míg tevékenysége korábban csak és kizárólag a gondozásra-nevelésre vonatkozó szakmai segítségre szorítkozott. Megítélésünk szerint, felkérés nélkül is szükséges a tanácsadó részvétele a különféle szakmai fórumokon.

A gyámi tanácsadó – *felkérésre* – segítséget nyújt az „egyes jognyilatkozatok” megtételéhez szükséges gyámi álláspont kialakításához is. Ez a szabály magában rejtiazt is, hogy a gyámi tanácsadó felkérése akár vagyonegyekben való közreműködésre is irányuljon. Az eredeti szabályozás és a gyakorlat ettől a megközelítéstől nagyon távol állt, hiszen szóba sem került a gyámi tanácsadók vagyonegyekben való közreműködése. A gyámi tanácsadók egyébként sem biztos, hogy megfelelően felkészültek vagyoni ügyekben.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül – és valószínűleg a jogalkotó is ezt honorálta ezzel az árnyalt szabályozással –, hogy a gyámok leginkább a vagyonezeléssel összefüggésben igényelték és igényelik ma is a tanácsadást. Úgy tűnik tehát, hogy áttörés mutatkozik ebben a kérdésben, ha egyes jognyilatkozatok megtételében való közreműködés kiskorú vagyonához kapcsolódik. Amennyiben álláspontunk téves és

nem találkozik a jogalkotói akarattal, akkor viszont az „egyes jognyilatkozatok” pontosabb meghatározása szükséges.

A gyámi tanácsadó nevesített feladatai között szerepel a gyermeki jogok érvényesülésének figyelemmel kísérésére. Ez a feladat a gyermekvédelemben tevékenykedők mindegyikére vonatkozhat, különös tekintettel a gyermekjogi képviselőre.

A gyámi tanácsadó további feladatai lényegében megegyeznek az eredeti szabályozás szerint az NM rendeletben a szakszolgáltatás számára címzettekkel.

Így a gyámi tanácsadó tájékozódik a gyámhivatali határozatban és az egyéni elhelyezési, gondozási tervben foglaltak betartásáról, megvalósulásáról. Ismert szabály, hogy a gyámi-gondozói tanácsadó tapasztalatait, intézkedéseit írásban dokumentálja, tájékoztatja a gyámhivatalt a gyám tevékenységéről, a szülő és gyermek kapcsolattartásáról. Figyelemmel kell kísérnie egyrészt a szülő együttműködési készségét, másrészt a gyermek gondozási helyen történő beilleszkedését. A gyámi tanácsadó feladatát képezi végül a gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánításának kezdeményezése.

A gyámi tanácsadó feladatainak meghatározásával valóságos résztvevője, alanya az eljárásnak. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a nevelőszülői tanácsadó szerepe a gyámi tanácsadó legalizálásával valamelyest gyengült. Sarkított álláspont, hogy a módosítást követően a nevelőszülői tanácsadóra nincs szükség. Mire épül ez a vélemény? Ha áttekintjük a nevelőszülői tanácsadók feladatait, akkor a hatályos szabályozás szerint is találunk olyan elemeket, amelyeket a gyámi tanácsadók is vizsgálhatnak vagy vizsgálhatnak, tehát fennáll – a hatályos szabályozásban is – a párhuzamosság tevékenységükben. Így a gondozási-nevelési tervek áttekintése, ellenőrzése, a nevelőszülő segítése, szakmai orientálása, a kapcsolattartás segítése feladata a nevelőszülői tanácsadónak ugyanakkor a gyámi tanácsadónak is.

Álláspontunk szerint a jogalkotó továbbra sem végezte el teljes körűen a feladatok összevetését, azok pontosítását és főleg a párhuzamosságok kiküszöbölését. Változatlanul úgy érezzük, hogy a nevelőszülő a szakszolgálat különböző

szakembereitől – nevelőszülői tanácsadó, gyámi tanácsadó, esetleg hivatásos gyám – kapott információk miatt eligazodási nehézségekkel találja magát szemben.

Az értekezés további javaslatokat is tartalmaz egy másik jogintézményre, a helyettes szülői ellátásra vonatkozóan. Eretnek gondolatnak tűnik a gyámság bírálatánál a helyettes szülői ellátás vizsgálata, hiszen e jogintézmény esetében a szülői felügyeleti jog él és a gyámság szóba sem kerül. A kiskorúak helyettes szülői gondozása – a krízishelyzetben lévő családok tekintetében – ismert és bevált forma Amerikában és Európában egyaránt. Életszerű és családbarát a helyettes szülői gondozás alkalmazása, amikor a szülő(k) bizonyos fokú és igen rövid tartamú akadályoztatásuk miatt, nem képesek kiskorú gyermekük gondozását, nevelését biztosítani.

Arra kerestük a választ elsősorban, hogy képes-e a szülő – egy akár másfél évig is elhúzódó akadályoztatása esetén – gyakorolni szülői felügyeleti jogait. A problémát számunkra elsősorban a helyettes szülői működés időtartama jelenti. A korábbi szakmai érvek a helyettes szülői ellátás rövid időtartama mellett foglaltak állást. A külföldi szakirodalom is a rövid tartamú helyettes szülői gondozást favorizálja.

Nyilvánvalóan vizsgálni kell, hogy a szülőt milyen tényezők akadályozzák gyermekének nevelésében, gondozásában. Ha a szülő akadályoztatva van, nem tekinthetjük folyamatosan rendelkezésre állónak. Különösen érvényes ez a megállapításunk az azonnal felmerülő, és döntést igénylő problémák esetén. A helyettes szülő nem gyakorolhatja a szülői jogait – gyámként sem rendelhető ki – nem tehető felelőssé a szülő esetleges mulasztása következtében a gyermek tekintetében kialakult hátrányos helyzetért, kárért.

Javasoljuk, hogy a jogalkotó – a jogintézmény lényegi változtatása nélkül – a helyettes szülői gondozás időtartamát korlátozza, azt maximum fél évben állapítsa meg. A rövid tartamú helyettes szülői nevelés, gondozás esetén kisebb az esélye annak, hogy sérülhetnek a gyermek jogai, mivel olyan esettel állunk szemben, amikor a szülő képes gyakorolni jogosítványait.

A helyettes szülői átmeneti gondozás alkalmazásától ma már kevésbé idegenkednek a jogalkalmazó szervek, de a jogintézmény – feltehetően az előbb ismertetett okok miatt – még jelenleg is keresi helyét és szerepét.

Elképzelhetőnek tartjuk – akár a korábbi magyar, akár a külföldi példák alapján – a helyettes szülő ideiglenes (helyettes) gyámul történő kirendelését bizonyos feltételek fennállása esetén. Svédországi szabályozás alapján lehetne a helyettes szülőt akár társgyámnak is tekinteni. Ebben az esetben a szülő közokirati formában azonnali intézkedések megtételére jogosítaná fel a helyettes szülőt és hozzájárulna szülői felügyeleti jogának „csorbításához”. Elsősorban olyan esetekre gondolunk, amikor a gyermek érdekében azonnali intézkedésre van szükség, például műtéti beavatkozáshoz kell a törvényes képviselő hozzájárulása. Erre nyilvánvalóan az akadályoztatott szülő nem képes, és ilyenkor az eseti gondnok kirendelése is idővesztéssel járhat.

Végül javaslataink között szerepel a Csjt.-beli gyámsági fajták újragondolása és pontosítása. Az egyes országokban a magyar szabályozáshoz hasonlóan a gyámrendelésnek különféle formái alakultak ki. Ezek általában törvényi fogalmakat jelölnek, pontosan körülhatároltak. A Csjt.-ben szerepeltetett formák egyrészt elméleti, másrészt törvényi fogalmakat jelölnek. Álláspontunk szerint szükséges a gyámság fajtáinak pontosítása, a törvényi szintű fogalom-meghatározás. Indokoltnak látszik az ideiglenes vagy helyettes gyám jogintézményének visszahozatala, és a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja helyett a gyermekvédelmi gyám fogalom meghonosítása. Két közeli hozzátartozó osztott gyámsága esetében bevezethető lenne a gyámszülők kategóriája is. A dolgozatban tehát az összes gyámsági formát bemutatjuk a hozzájuk fűzött javaslatainkkal együtt. Szorgalmazzuk a törvényes gyám, a kötelezően rendelt gyám, a közös és külön gyám nevesítését, pontosítani kívánjuk a gyermekvédelmi és hivatásos gyám kategóriáját és javasoljuk új formaként a helyettes gyám bevezetését. Bíráljuk a gyermekvédelmi gyámok együttműködését, szólnunk képviseleti jogaikkal összefüggő dilemmáinkról és kifejtjük a gyermekotthon-vezető gyámok tevékenységével összefüggő aggályainkat.

Reményeink szerint meg tudunk felelni az általunk kitűzött célnak, amely szerint dolgozatunk megfelel a gyámságra vonatkozó jogi szabályok egyfajta összegzésének, és javaslataink alkalmasak lehetnek a jogalkotó figyelmének felkeltésére.

V.

A témához kapcsolódó publikációk

- 1) Zámbó Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS, ACTA JURIDICA ET POLITICA. Tomus LXIII. Fasc. 21. Szeged, 2003.
- 2) Zámbó Géza: A gyámhatóságok, árvaszékek szervezetére, eljárására vonatkozó szabályok a kiegyezés után. Jogelméleti Szemle. Szeged, 2003/4.
- 3) Zámbó Géza: A gyámsági törvény (1877. évi XX. tc.) anyagi joga a szakirodalom tükrében. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS, ACTA JURIDICA ET POLITICA. Tomus LXIV. Fasc. 28. Szeged, 2004. Nagy László emlékkönyv.
- 4) Zámbó Géza: Gyámság a római korban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére. Jogtudományi Közlöny 2004/4.
- 5) Zámbó Géza: Gyámi- gondozói tanácsadás dilemmái. Magyar Jog 2004/3.
- 6) Zámbó Géza: Gyermek átmeneti gondozás a helyettes szülővel. Magyar Jog 2004/4.